

Enerji Diplomasisi

Editörler

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK

Doç. Dr. Caner SANCAKTAR

Yrd. Doç. Dr. Zafer YILDIRIM

Beta

Yayın No : 3244
İşletme-Ekonomi Dizisi : 717

1. Baskı – Temmuz 2015 – İSTANBUL

ISBN 978 - 605 - 333 - 362 - 3

Copyright© Bu kitabın bu basısının Türkiye'deki yayın hakları BETA Basım Yayım Dağıtım A.Ş.'ye aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanuni iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

Dizgi : Beta Basım A.Ş.
Baskı - Cilt : Yazın Basın Yayın Matbaacılık Trz. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 12028)
İkitelli Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir/İSTANBUL
0212 565 01 22 - 0212 565 02 55
Kapak Tasarım : Gökhan Ayrancı

Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. (Sertifika No. 16136)
Narlıbahçe Sokak Damga Binası No: 11
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel : (0-212) 511 54 32 - 519 01 77
Fax: (0-212) 511 36 50
www.betayayincilik.com

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....	III
ENERJİ GÜVENLİĞİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE ULUSLARARASI ÇATIŞMALARA ETKİSİ Mesut Şöhret	1
NÜKLEER GÜCÜN ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE CAYDIRICILIK UNSURU OLARAK KULLANILMASI Mesut Şöhret	47
ENERJİ SAVAŞLARI Emine Kılıçaslan	87
EURASIAN ENERGY SECURITY: A GENERAL PERSPECTIVE Uğur Özgöker, Serdar Yılmaz	125
NATO'NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI Sertif Demir	143
ENERJİ GÜVENLİĞİ VE AVRUPA BİRLİĞİ Ufuk Cerrah	163
RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI: DAR ETKİDEN GENİŞ ETKİYE GEÇİŞ Sezin İba Gürsoy, Adnan Seyaz	193
RUSYA'NIN DTÖ ÜYELİĞİ VE AVRASYA ENERJİ DİPLOMASİSİ Nurhan Verda Özyer	215

RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI: DAR ETKİDEN GENİŞ ETKİYE GEÇİŞ

Sezin İba GÜRİSOY*, Adnan SEYAZ**

Giriş

Dış politikalara yön veren unsurlar arasında ülkelerin kimlik anlayışlarının, askeri ve ekonomik güçlerinin, istikrarlı bir yönetime sahip olup olmamalarının, içerisinde bulunduğu ittifakların, uluslararası örgütlere üyelik veya bu örgütlerle olan ilişkilerinin sayılmasına çok alışığız. Ancak, tıpkı Fransa ve Almanya'nın uğruna savaşmayı göze aldığı Ruhr Bölgesi'nin kömür ve çelik gibi yeraltı kaynaklarının kullanımı da dış politika kararlarını etkilemiştir. Benzer şekilde uluslararası arenadaki bölgesel ve küresel güçlerin Ortadoğu ülkelerine yönelik dış politika kararlarının bu ülkelerin doğal kaynaklarına göre farklılaştığını görmekteyiz. Üstelik endüstri devriminin etkisi ve ilerleyen teknoloji savaş araçlarının gelişmesinde ve çoğalmasında kendisini hissettirmiş buna bağlı olarak enerji kaynaklarının önemi artarken dış politika kararlarını da etkilediği gözlenmiştir.

Günümüzde enerji, ulaşım araçlarının kullanılabilmesinden sanayi tesislerinin çalışabilmesine, ısınmadan ülke güvenliğinin sağlanmasında sürekliliğe kadar hayati derecede öneme sahiptir. Dolayısıyla ülkeler, enerjinin temin edilmesi, transferinin sağlanması, depolanması gibi safhalarının sürekli işleyebilmesini sağlamak amacıyla tutarlı ve gerçekçi enerji politikalarına ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda enerji açısından kendi kendine yeterli olmayan bir ülkenin amacı enerji arz güvenliğinin sağlanması, kaynakların çeşitlendirilmesi, rekabet koşullarının hüküm sürmesi, en düşük ücretle en kaliteli enerjinin kullanıma sunulabilmesi olmalıdır.¹

* Yrd. Doç. Dr.; Kırklareli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

** Araş. Gör.; Kırklareli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi.

¹ H. Naci Bayraç, "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), Haziran 2009, ss. 118-119.

Önümüzdeki 30 yıl içerisinde dünya enerji talebinin %50 oranında artacağı göz önünde bulundurulduğunda, bu amaçların gerçekleştirilmesi ülkelerin öncelikle kendi güvenliklerini sağlamada sonra dış politika tercihlerinde ön plana çıkmaktadır.²Bu şartlar altında enerji arzını sağlayan ülkelerin talep eden ülkelere nazaran kendilerine artan bağımlılıklarını küresel güç mücadelesinde kullanmaya çalışacağı aşikardır. Enerji talep eden ülkelere kaynak çeşitliliğini artırarak bu bağımlılığı azaltmayı hedefleyeceklerdir. Bu yüzden de Kıbrıs adası açıklarında keşfedilen doğalgaz yatakları gibi her yeni kaynak keşfi ya da son dönemde *Türk Akımı* olarak adlandırılan hat gibi her yeni boru hattı bölgesel ve küresel ölçekte önem kazanmaktadır.

İşte buradan hareketle, bu çalışmada, Sovyetlerin dağılmasından günümüze kadar uzanan süreçte Rusya Federasyonu'nun enerji politikalarını bölgesel ve küresel ölçekte göz önüne alarak değerlendirmeye çalışacağız. Her ne kadar nükleer teknolojinin ihracı bu anlamda önemli bir yere sahip olsa da doğalgaz ve petrol ihracı Rusya açısından sırasıyla birinci ve ikinci sırada yer almaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada biz de Rusya enerji politikaları ve dış politika bağlantısını incelerken iki önemli değişken olarak doğalgaz ve petrole odaklanacağız. Rusya enerji politikalarının zaman içinde dış politikasında dar bir etkiden geniş bir etkiye doğru geçtiğini açıklamaya çalışacağız. Bu çerçevede ilk etapta Rusya'nın toparlanma yıllarını incelerken enerji sektörünün ekonomideki yeri anlatılmaya çalışılacak, ardından Rusya dış politikası enerji politikasıyla ilişkilendirilecektir. Son bölümde ise Rusya'nın enerji konusunu dış politikada daha etkin olmak adına bir araç olarak ne şekilde kullandığı, komşu ülkelerle bağımlılık oranları ortaya konularak, enerji bağımlılığına alternatif çözümler incelenecektir.

Rusya Federasyonu'nda Toparlanma Yılları

Sovyetlerin dağılması bir süper gücün yok olmasını sağlayarak tek kutuplu dünya yorumlarına neden oldu.³ Bugünlerde ise Putin yönetimindeki Rusya'dan yeni süper güç ve bunun yarattığı gerilimden de Yeni Soğuk Savaş olarak bahsedildiği görülmektedir.⁴ Öyleyse aradan geçen yirmi beş yılda yaşanan ve Rusya'yı yeniden ayağa kaldırdığı düşünülen yılları ve sahip olduğu enerji potansiyelini incelemekle başlayabiliriz.

² Ö. Andaç Uğurlu, *Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları* (Örgün Yayınevi: İstanbul, 2009), s. 23.

³ Bu yorumlardan en göze çapanlarından biri için bkz: Francis Fukuyama, "The End of History", *National Interest* (Summer 1989)

⁴ George Bovt, "Who Will Win The New Cold War?", *The Moscow Times*, 31 Mart 2015.

Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişte Enerji Sektörünün Yapısı

Her yönüyle planlı bir ekonomi ve kapalı bir toplumdaki dünyaya açık bir topluma geçiş, Gorbaçov'un *glasnost* (açıklık) ve *perestroika* (yeniden yapılanma) politikalarının sağladığı geçiş dönemine rağmen hayli zorlu olmuştur. Sovyetlerin çöküşü sonrasında Yegor Gaidar hükümeti *şok terapi* politikaları kapsamında başlattığı özelleştirmeler ile piyasa ekonomisine geçişin önemli adımlarını atmıştır. Ancak tahmin edilebileceği üzere planlı ekonomiden henüz uzaklaşan ülkede devlet mülkiyetindeki teşebbüsleri alabilecek kişiler daha önce devlet kadrolarında yer almış ya da geçiş dönemini çok iyi değerlendirip karaborsa ile uğraşan kişilerle sınırlanmıştır. Şok terapi uygulamaları ile karşılaşılan yüksek enflasyon, belli temel maddelerde yaşanan kıtlık, Rus hammaddelerinin iç piyasadaki fiyatı ile dış pazarlardaki fiyatı arasında uçurumun olması ve yüksek faiz oranları bahsettiğimiz sınıfın zenginleşmesine sebep olmuştur.⁵ Böylece, Rusya'da hem Yeltsin hem de Putin iktidarında gerek iç politika gerekse de dış politika alanında zaman zaman iktidarı destekleyen bazen de onunla mücadeleye girişen oligarklar ortaya çıkmıştır. Enerji alanında daha önce tecrübeleri bulunmayan bu sınıfın bulunduğu konum siyasi bağlantılar ile derinleşmiştir.

Şüphesiz ekonomide yaşanan bu süreç enerji sektörünü de etkilemiştir. Bugün sadece enerji değil yazılı basından görsel medyaya birçok alanda varlık gösteren enerji devi *Gazprom*⁶, bakanlıktan tüzel kişiliğe yaşadığı dönüşümü 1992 yılında özel anonim şirket statüsüne dönüştürülerek tamamlamıştır.⁷ Ancak özelleştirmelerle birlikte petrol piyasasında Sibneft ve Yukos gibi petrol devleriyle karşılaşan devlet, *Gazprom*'da daha temkinli davranmış ve yaklaşık %40 hissesini korumuştur. Zaten geriye kalan hisselerden de %35-40'ı Rusyalı şirketlere, %15-20'si çalışanlara ve sadece %10-20'si değişen oran ve zamanlarda yabancı yatırımcılara bırakılmıştır.⁸

Aslında bu dönemde ikili ilerleme kaydedilerek bir yandan özelleştirme bir yandansa kamulaştırma yapılacaktır. Şüphe yok ki burada belirleyici olan ise devletin enerji sektöründeki belirleyiciliğinin artırılması olmuştur. Zira bir kere devletin hisseleri % 50'yi aştıktan sonra yabancı yatırımcılara daha fazla hisse satın

⁵ David M. Kotz ve Fred Weir, Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya (İstanbul: Kalkedon, 2012), ss. 333-336.

⁶ 1989 yılında kurulan Rusya'nın en büyük ve dünyanın en fazla doğalgaz çıkaran şirketidir: <http://www.gazprom.com/>

⁷ Mühdan Sağlam, *Gazprom'un Rusyası: Rusya'da Devletin Dönüşümü* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), s. 115-118.

⁸ A.e.

alma imkânı verilecektir. Enerjinin dış politika aracı olarak kullanılması açısından bu durumun iyi şekilde anlaşılması hayli önemlidir. Aşağıda 2006 yılında yaşanan Ukrayna krizi gibi örneklerden bahsettiğimizde konu daha da netleşecektir. Yukos Olayı⁹ bu konuda en net örnek olarak verilebilir. 14,7 milyar varil petrol, 7,9 trilyon metre küp doğalgaz rezervine ek olarak 1200 dolum istasyonu bulunan ve Rus petrolünün yaklaşık % 20'sini çıkaran şirket hakkında Aralık 2003'te soruşturmalar başlamış, Khodorovsky tutuklanmış, vergi kaçırma suçu tespit edilmiş ve hesaplarına el konulmuştur. Alacakların temini için satışa çıkarılmış ve açılan ihalede sonradan *Rosneft*'e¹⁰ ait olduğu ortaya çıkan adı duyulmamış Baykal Finans Grubu ihaleyi almıştır.¹¹ Keşif ve çıkarma işlemlerinin yanı sıra bu kaynakların transferinde de iki kamu şirketi başı çekmektedir. Petrolde *Transneft*¹², doğalgazda ise *Gazprom* sahip oldukları ve projelendirdikleri boru hatları ile günümüzde sektöre hâkim konumdadırlar.

Bu noktada özelleştirmeler konusunda önemli adımlar atılmış olsa da Sovyet sisteminin miras bıraktığı hantal yapı, hiyerarşik yapılanma, bankacılık sisteminin gelişmemiş olması ve sonraki on yılla karşılaştırıldığında 90'lı yıllarda petrol fiyatlarının düşük düzeyde seyretmiş olması Rus enerji sektörünü ciddi anlamda etkilemiştir.¹³ 1996 yılında Rus petrol üretimi Sovyetlerin son yılına göre %47 daha az gerçekleşmiş ve buna yabancı şirketlerin kısıtlanması da katkıda bulunmuştur.¹⁴ İzleyen yıllarda 1998 yılında yaşanan ekonomik krizinin de etkisiyle Rus ekono-

⁹ Yukos'un kamulaştırılması sürecinin sebepleri şöyle sıralanmaktadır:

- a) Rus hükümetinin stratejik yeraltı kaynaklarını kendisinin idare etmek istemesi,
- b) Cezalandırma yoluyla iş dünyasına mesaj verme,
- c) Khodorovsky'nin iş dünyası dışındaki muhalif siyasi faaliyetleri,
- d) Sibneft ile birleşerek daha da büyümesinin engellenmesi,
- e) ABD firmalarına satışının önlenmesi,
- f) Rus enerji ihracı ve boru hatları politikasını etkilemek istemesi.

Kaynak: Kenan Şahin, "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G8 Başkanlığı", T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı XX.

¹⁰ Yukos Olayı sonrası Mart 2013'te TNK-BP petrol şirketini alarak ülkenin en büyük petrol şirketi olmuştur ve çoğunluğu Rus hükümetine aittir.

¹¹ Kenan Şahin, "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G8 Başkanlığı", T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı XX, s. 2-3.

¹² Dünyanın en büyük petrol boru hattı şirkettir. Rus devletine ait şirket dünyada 70000 km'den fazla boru hattını işletmektedir: <http://www.en.transneft.ru/about/>

¹³ Adnan Vatansver, "Russia's Oil Exports: Economic Rationale versus Strategic Gains" Energy and Climate Program, No: 116, (December 2010), ss. 3-5.

¹⁴ A.e. s. 4.

misinin toparlanmasını sağlayacak adımların atılması enerji sektörünün de verimli çalışmasına katkıda bulunmuştur. Kırım'ın ilhaki sonrası yaptırımlarla başlayan genileme dönemi hariç 2000'li yıllarda küresel piyasada yükselen petrol fiyatları da Rus iç siyasetinde istikrarlı bir döneme girilmesiyle birlikte enerji politikalarının bir dış politika aracı olarak kullanılmasına imkân vermiş ve bu gelişmeler Rusya'nın 2015 enerji stratejisinde de yer bulmuştur.¹⁵

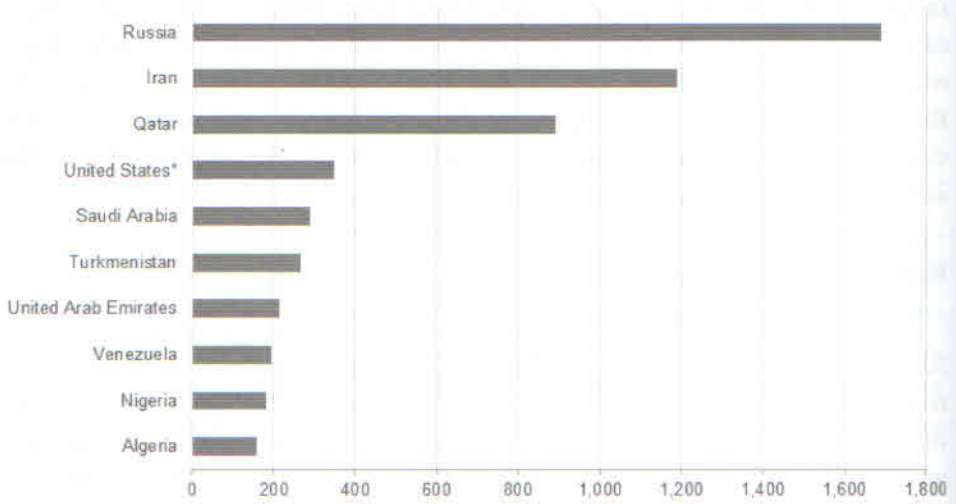
Rusya Enerji Rezervleri

Kapladığı büyük kara kütlesi ve sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları ile Rusya, dünya enerji arz güvenliği için ihtiyaç durulan istikrar açısından kilit komumdur. Bunun yanı sıra Rus federal bütçe gelirlerinin %50'sinin petrol ve gaz ihracatından sağlanması enerji rezervlerini hem Rus ekonomisi hem de dünya piyasaları açısından daha da önemli kılmaktadır. 2013 sonu itibariyle dünyada ikinci büyük doğal gaz üreticisi ve üçüncü büyük akaryakıt üreticisi olan ülke, enerji rezervlerinde de dünyada doğalgazda en geniş rezervlere sahiptir (Şekil 1). Bununla birlikte petrol rezervlerine bakıldığında Rusya dünya üzerindeki tüm petrol rezervlerinin onda birine sahiptir.¹⁶ 2013 itibariyle 80 milyar varile denk gelen bu rezervlerden bir önceki yıl 10,3 milyon varil üretim yapıp 7,4 milyon varilini ihrac etmiştir.¹⁷ İhrac miktarı göz önüne alındığında ve bu miktarın da yaklaşık 5 milyon varilinin alıcısının Avrupa ülkeleri olduğu düşünüldüğünde enerji rezervleri, üretim, ihracat ve bu bağlamda ortaya çıkan bağımlılık ilgi çekici noktaya ulaşmaktadır (Şekil 4). Devlet tarafından işletilen taşıma şirketi *Transneft* ihrac edilen bu petrol miktarının %88'ini kendi boru hatları ile iletmekteyken, doğalgazda bu misyonu *Gazprom* yüklenmiş durumdadır.

¹⁵ "Energy Strategy of Russia: For the Period upto 2030", Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Moskova, 2010. [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) (Erişim: 9 Nisan 2015).

¹⁶ US Energy Information Administration, "Russia: Country Report", March 2014, s. 1. <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf> (Erişim: 1 Nisan 2015).

¹⁷ A.e. s. 7.

Kaynak: US Energy Information Administration, "Russia: Country Report", March 2014.

Şekil 1:

En Geniş Kanıtlanmış Doğalgaz Rezerv Sahibi Ülkeler, 2013
(trilyon "cubic feet")

Görüldüğü gibi hem petrol hem de doğalgazda önemli rezervleri elinde bulunduran Rusya, bunları sattığı ülkeleri yeri geldiğinde elindeki enerji kartını kullanarak zor durumda bırakmayı tercih edebilmektedir. Özellikle Suriye’de yönetimin geleceği, Kırım meselesi, Yemen’e askeri müdahale gibi güncel uluslararası sorunlarda ters düştüğü Batı ile ilişkiler de ister istemez bu durumdan etkilenmektedir. Doğu Avrupa ve Baltık Bölgesi’nde Rusya ile komşu konumuna gelen NATO ülkelerinin dünya enerji tüketiminin %27’sini tükettiği göz önüne alındığında dış politikada enerji kartının ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır.¹⁸ Üstelik ittifak üyelerinin yarısından fazlasının (Türkiye, İspanya, Yunanistan, Almanya, Fransa vd.) enerjide dışa bağımlılık oranı yüzde 50 veya daha büyüktür. Sadece doğalgaz düşünüldüğünde bile Doğu Avrupa ve özellikle Baltık ülkelerinde bu oran yüzde yüzü bulmaktadır. Bu çerçevede Rusya enerji politikaları hem ülkenin dış politikası hem de küresel siyaset açısından önem kazanmaktadır. Örneğin Şahin, Rusya’nın insan hakları, demokrasi ve siyasal haklar açısından yetersiz bulunduğunu ve G8 gibi platformlarda

¹⁸ Mehmet Efe Biresselioğlu, "NATO'nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye'nin Olası Konumu", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 9, No: 34 (Yaz 2012); İçinde: Mitat Çelikpala, *Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 3.

temsil edilmesine ABD senatörleri John McCain ve Joe Lieberman'ın karşı çıktığını ancak enerji krizinin başında bulunduğu terörizmle mücadele, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi gibi bir dizi problem etkisiyle bunun uygulanamadığını belirtmektedir.¹⁹ Rezervler, bağımlılık ve küresel anlamdaki konumu açısından Rusya Federasyonu'nun bir de enerji politikalarını nasıl belirlediğine göz atalım.

Rusya Enerji Politikaları

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Rusya Federasyonu ekonomisi zor durumda kalmış ve çıkar yol olarak da özelleştirmeler yoluyla serbest piyasayı oluşturmak suretiyle dünyaya açılmayı seçmiştir. Tabii bu durum 70'li yıllardaki petrol krizlerinin de etkisiyle birlikte düşük petrol fiyatlarıyla birleşip Rus ekonomisini zor durumda bırakmıştır. Dolayısıyla ilk yıllarında Rusya enerji politikaları, ekonomideki bu açığı en kolay yolla yani mevcut yeraltı kaynaklarını kullanarak kapatma yoluna gitmiştir.

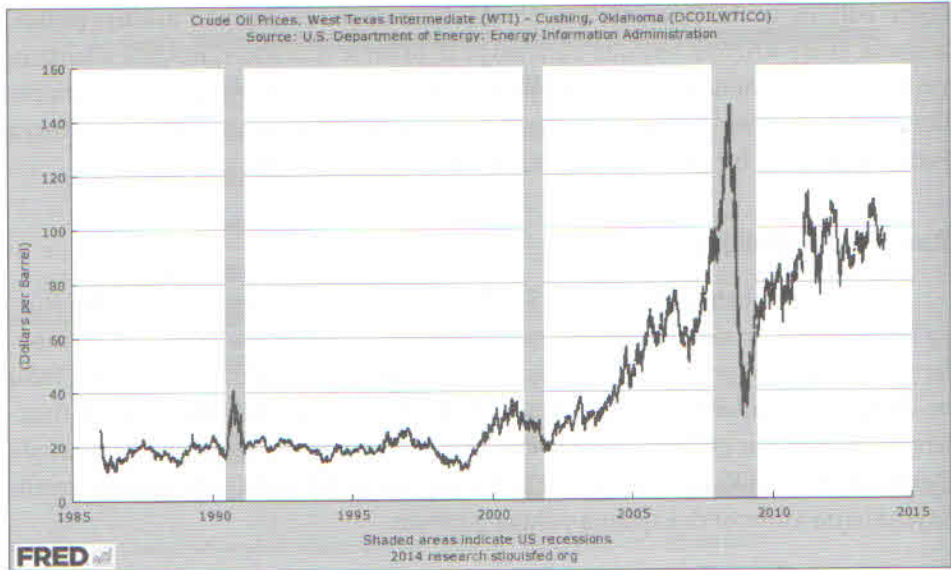
Yakıt ve Petrol Bakanlığı'nın bir anonim şirkete dönüştürülmesi ile ortaya çıkan *Rosneftgaz*'ın bu süreçte etkin olması beklenmiş, Sakhalin Adası ve Kuzey Sibirya gibi yeni sahalar da Batılı şirketlere açılarak aktif hale getirilmeye çalışılmıştır.²⁰ Ancak, Duma²¹ ile hükümet arasında yaşanan anlaşmazlık yüzünden yeni anlaşmalar yapılamamış öncekiler de uygulanamamıştır. 1998 ekonomik krizi sadece Rus petrol ihracatını azaltmakla kalmamış mevcut sahalardaki üretim dahi etkilemiş ve buna bağlı olarak dış ticaret açığı da artmıştır. Ekonomik kriz sonrası toparlanmaya çalışan Rusya'da rublenin devalüe edilmesi ihracattaki artışa neden olmuş ve Şekil 2'de de görüldüğü gibi petrol fiyatlarının yükselmesi Rus ekonomisinin canlanmasını sağlamıştır. Doğalgazda da benzer bir süreç yaşanarak 2014 Ukrayna Krizi sonrasında yaptırımlara kadar genel olarak fiyatlar artan oranlarda seyretmiştir.²²

¹⁹ Kenan Şahin, "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G8 Başkanlığı", s. 8.

²⁰ "History of Rosneft", s. 1. <http://www.rosneft.com/printable/about/history/> Erişim: 12 Nisan 2015.

²¹ Rusya Federasyonu Temsilciler Meclisi'nin alt kanadına verilen ad.

²² Küresel piyasada doğalgaz fiyatlarına ulaşmak için: <http://www.tradingeconomics.com/commodity/natural-gas>

Kaynak:US Energy Information Administration

Şekil 2:
Ham Petrol Fiyatları, 1985-2015

Enerji alanındaki canlanma bu değişimden etkilenmiş ve petrol ihracatı tekrar artışa geçmiştir; böylece 90'ların başında hedeflenen petrol ve doğalgaz ihracatı istenilen seviyelere ulaşmıştır. 1994 yılında günlük 3 milyon varilden biraz fazla olan net petrol ihracatı 2000 yılı itibariyle 4 milyonu bulmuştur. Verilere göre de bu artış 10 yıldan fazla süreyle devam ederek 2008 yılında 7 milyon, 2013 yılında ise 7 milyon 250 bin varile ulaşmıştır.²³ Öyle ki bu sayede ihracat gelirlerinin yarısının enerji ihracatından elde edildiği Rus ekonomisi 2002-2014 arasında % 4,4'lük ortalama büyüme oranını yakalamış, buna paralel olarak milli hâsıla ve kişi başına düşen gelir de artmıştır.²⁴ 2000 yılında 3000 dolar civarında seyreden kişi başına düşen gelir 2014 yılı ile birlikte 7000 dolara yaklaşarak iki katından fazla artış göstermiştir.²⁵ Şüphesiz ki bu sonuçlar 2000 yılı ile birlikte Yeltsin'in yerine bıraktığı Putin'in uyguladığı enerji politikalarının bir sonucudur. Özelleştirme furyasından nasibini alan enerji sektörü, Putin'in enerji kaynaklarını ülkenin ulusal güvenliği

²³ US Energy Information Administration, "Overview Data for Russia, 30 May 2013", <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=rs#pet> Erişim: 7 Nisan 2015.

²⁴ "Türkiye Büyümede Vites Küçülttü", *MilliyetBlog*, 8 Ekim 2014.

²⁵ "Russia: GDP per capita, 1989-2015", <http://www.tradingeconomics.com/russia/gdp-per-capita> Erişim: 30 Nisan 2015.

çerçevesinde değerlendirmesi sebebiyle millileştirme yoluyla tekrar büyük oranda devlet kontrolüne alınmıştır.²⁶ Marshall I. Goldman'ın aktardığına göre bu politika daha 1978 yılında Pittsburgh Üniversitesi'nden iki akademisyen tarafından hazırlanan *Stratejik Planlama ve Politika* başlıklı çalışmada yer alıyordu ve Putin tezinde bu çalışmadan altı sayfa kadarını kullanmıştı.²⁷ Bu teze göre; *ulusal şampiyon*²⁸ sanayilere yatırım yapılarak kullanılacak ve bunlar özel girişim dâhilinde bir grubun değil tüm toplumun yararına kullanılacak gelirler getireceklerdir. İşte bu yüzden de millileştirilmeleri gerekmektedir. Buradan Gazprom'un %50'den fazlasının hükümet tarafından alınmasının ve Rosneft'in kurulması ile diğer petrol şirketlerini bünyesine katmasının arkasındaki enerji politikasını açıklayabiliriz. Yeraltı kaynaklarını hükümet kontrolünde *enerji süper gücü*²⁹ olarak kullanma politikası şeklinde tanımlanabilecek bu adım, 2000 yılında eski *nomenklatura* üyesi olan Viktor Chernoymirdin'in Gazprom'un başından alınması, izleyen dönemde Vladimir Gusindky, Boris Berezovsky ve Mikhail Khodorovsky gibi isimlerin çeşitli suçlamalar ve tutuklamalarla sektörden tasfiye edilmesi yoluyla netleşmiştir.³⁰

Atılan bu adımlar ulusal enerji sektörünün hızlı bir şekilde Rusya'nın küresel politikalarda *karşılaştırmalı üstünlük* sahibi bir ülke olmasını sağlamıştır. Gazprom ve Rosneft gibi şirketler yoluyla temel enerji varlıkları üzerinde devlet kontrolünün sürdürülmesi, petrol ve gaz boru hatları üzerindeki kontrolün de sağlanmasıyla enerji kartı, Rusya dış politika anlayışında bir araç haline gelmiştir.

Rus Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Enerji Kartı

1993 Aralık'ında kabul edilen Rusya Federasyonu Anayasası devlet başkanına hem dış politika oluşturma hem de yürürlüğe koyma yetkisini vermektedir. Dışişleri Bakanı, başkanın oluşturduğu politikayı gerçekleştirmekle sorumludur. Dolayısıyla Başkan, uluslararası anlaşmaları veto etme yetkisi olan Duma'da çoğunluğu elde ettiğinde dış politikayı tek başına yönlendirebilmektedir. Uluslararası konjonktür, ekonominin durumu, özgüven, liderlik gibi faktörlere göre değişen dış politikanın Sovyet sonrası Rusya'sında Yeltsin ve Putin dönemlerinde farklılaştığı ve enerjinin

²⁶ Padma Desai, "Putin's Russia", *Foreign Affairs*, May/June 2008 Issue, Vol. 87, No: 3.

²⁷ Marshall I. Goldman, *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia* (New York: Oxford University Press, 2008), ss. 98-99.

²⁸ Piyasadaki rekabet mekanizmasının aksine, sadece kar değil aynı zamanda ülke çıkarlarının korunmasını sağlayan şirketlere ayrıcalıklar yaratan hükümet politikası.

²⁹ Ekonomik ve siyasi avantaj sağlamak amacıyla dünya piyasasını etkileyebilecek kadar enerji rezervlerine sahip olan ve bu enerji kaynaklarını (petrol, doğalgaz, uranyum, kömür) önemli sayıdaki devlete ihraç eden ülke.

³⁰ Goldman, *a.g.e.*, s. 100.

kartının da bu değişime göre kullanıldığı görülmektedir. Buna göre dış politikadaki farklılığın verilere göre değişimi bu bölümde açıklanmaktadır.

Dış Politikada Genel Seyir

İlk yıllarında Rus liderlerin dış politika alanında çok fazla seçeneği bulunmuyordu. Gorbaçov'un Soğuk Savaş'ı sona erdiren politikalarının devamı niteliğinde "Atlantikçi" bir dış politika izlenerek Batı'ya yaklaşan, ekonomik entegrasyonunu sağlamış ve gelişmesini tamamlamış bir Rusya hedefleniyordu. Dış politika tehdidi olarak da Batı değil Soğuk Savaş mantığının tersine radikal İslam hem ülke hem de bölgeyi istikrarsızlaştıracak bir unsur olarak görülmektedir. Bundan da önce ekonominin zor durumda olması sorun olarak algılanıyor ve bu sorunun çözümü için de Batı ile iyi ilişkiler zorunlu görülüyordu.³¹ 1993 yılından itibaren ise Rusya'nın küresel siyasette kabul edilmesine odaklanan pasif dış politika daha aktif bir yörtüğe oturdu. "Yakın Çevre" olarak anılan bu politika ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu güçlendirmeye odaklanılmış ve BDT üyesi ülkelerdeki Rus nüfusun bu politika çerçevesinde değerlendirilmesi benimsenmişti. Bu anlamda özellikle doksanlı yılların sonuna doğru Rus Dış Politikasının Atlantik'ten Avrasya'ya kaydığını söylemek gerekir. Bu anlayış çerçevesinde Soğuk Savaş sonrasında Atlantik çevresinde oluşan yapıdan kendisini ayırtırmaya başlayan Avrasyacılar, kendilerini ve bölge ülkelerini Atlantik'in karşısında konumlandırmışlardır. Ancak buna rağmen, Avrasyacılar Rus Dış Politikasına tamamıyla hâkim değildir. Örneğin; reformistler ve oligarkların liderliğini yapan Çubais hükümeti ekonomik bütünleşmeyi daha değerli görmüş ve NATO genişlemesine ses çıkarmamıştır.³² Ancak; Yeltsin'in ikinci dönemde tekrar seçilmesinden sonra ABD'nin NATO genişlemesine yönelmesi ve Orta Asya ülkeleri ile doğrudan ilişki kurmaya başlaması Avrasyacıların Rus siyasetinde daha etkin olmasına yol açmıştır. ABD'nin bu adımı doğrudan bölge enerji rezervleri üzerinde daha fazla söz sahibi olmak istemesi ve bu bölgedeki rezervlere olan ihtiyacının her geçen yıl artması ile ilişkilidir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Putin'le anılan 2000'li yıllara gelindiğinde istikrarlı ekonomi, GDP bağlamında her yıl %7 civarındaki artış ve bunlara bağlı artan yabancı yatırımlar iç siyasette istikrarı doğurmuş ve özgüven artışı ile dış politikaya da yansımaları olmuştur. "Yakın Çevre" ülkelerinde yaşanan *renkli devrimler*³³ teh-

³¹ Sina Kısacık, "1990 ve 2000'li Yıllarda Rus Dış Politikasında Temel Eğilimler", *Politika Akademisi*, 25 Ağustos 2012, s. 2. <http://politikaakademisi.org/1990-ve-2000li-yillarda-rus-dis-politikasinda-temel-egilimler/> Erişim: 13 Nisan 2015.

³² A.e.

³³ Gürcistan'da Gül Devrimi (2003); Ukrayna'da Turuncu Devrim (2004); Kırgızistan'da Lale Devrimi (2005) gibi.

olarak algılanarak benzerinin Rusya'da yaşanabileceği korkusu ve NATO genişlemesi ile çevrelenmiş olma endişesi Rusya'yı dış politikada bir anlamda seferberliğe yöneltmiştir. *Egemen ekonomi ve egemen demokrasi* gibi kavramlarla açıklanan yeni politikalarıyla Rusya, 90'lı yıllarda Batı ile iyi ilişkiler bağlamında yürüttüğü dış politikasını son on beş yılda Batılı kavramları kendi tanımladığı şekliyle uygulayacağını, dolayısıyla da Rusya'nın özgünlüğünü vurgulamaktadır.³⁴ Paralel olarak BMGK'daki veto yetkisi Putin döneminde, Suriye ve Irak'ta görüldüğü gibi, daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Enerji alanında da benzer atılımlar yapan Rusya, yakın çevresindeki ülkeleri uzun dönemli anlaşmalarla kendine bağımlı kılmakta, devlet içinde devlet olarak anılan Gazprom Avrupalı denklemleriyle ortak projeler yürüterek AB'nin kendisine olan bağımlılığını artırmaya çalışmaktadır.³⁵

Enerji Kartı

Ülkede liderliğin Yeltsin'den Putin'e geçişi ile aktif bir dış politikaya yönelen Rusya'nın enerji kaynaklarına bakışı da değişmiştir. Dış politikada enerjinin rolü konusunda gitgide daha fazla farkındalık oluşmuş ve küresel güç olma hedefi ile enerji ihracatından elde edilen gelirlerin üzerinde yükselmeye başlamıştır.³⁶ İhracat gelirlerinin yarısından fazlasını (%68, 2013)³⁷ oluşturarak ekonomiye inanılmaz katkıda bulunan enerji ihracatı, bir başka açıdan, dış politikada bir araç olarak kullanılması bakımından ilgi alanımıza girmektedir. Öyle ki, Rus doğalgaz ihracatının en büyük ithalatçısı Avrupa ülkeleridir.

Baltık ülkeleri ve Belarus doğalgaz ithalatlarının tamamını Rusya'dan yaptıkları için ve hem politik hem de ekonomik olarak bağımlı durumdadır.³⁸ Diğer Avrupa ülkeleri farklı tedarikçileri olduğundan pazarlık edebilseler dahi bağımlılık oranı AB genelinde %25 civarındadır. Şekil 4'te görüldüğü gibi Batı Avrupa'da çok daha az olsa da Doğu Avrupa'da bağımlılık oranı %50 ve üstü şeklinde seyretmekte ve dörtte üçü de Ukrayna topraklarından Batıya aktarılmaktadır. 2006 Ukrayna Krizi işte tam da bu sebeple ortaya çıkmış, istenilen fiyatı ödeyemeyen Ukrayna Batıya transfer edilen gazdan aldığı ücretin artırılmasını talep etmiştir. Taraflar anlaşma sağlayamayınca transit hatlardan sevk edilen doğalgazı alan Ukrayna diğer ülkelere

³⁴ Nikolai Petrov, "From Managed Democracy to Sovereign Democracy", *Center for Political-Geographic Research*, PONARS Policy Memo. 396, December 2005.

³⁵ Kısacık, "1990 ve 2000'li Yıllarda Rus Dış Politikasında Temel Eğilimler", s. 8.

³⁶ Hongchan Chun, "Russia's Energy Diplomacy toward Europe and Northeast Asia: A Comparative Study", *AsiaEur J* (2009) 7: 327.

³⁷ "Dünya Enerji Görünümü", *T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, Sayı 93, 11-18 Ağustos 2014, s. 5.

³⁸ Litvanya m³ fiyatı 500 dolar ile AB içerisinde en pahalı gazı kullanmaktadır (2013)

yapılan sevkıyatı kesmiş ve Avrupa bir anda doğalgaz kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Bu konuda Duma'nın uluslararası ilişkiler komitesinde temsilci olarak görev yapan Konstantin Kosaçev, Rusya'nın enerjiyi dış politika silahı olarak kullandığı iddiasını önce yalanlasa da sonrasında şöyle devam ediyor:

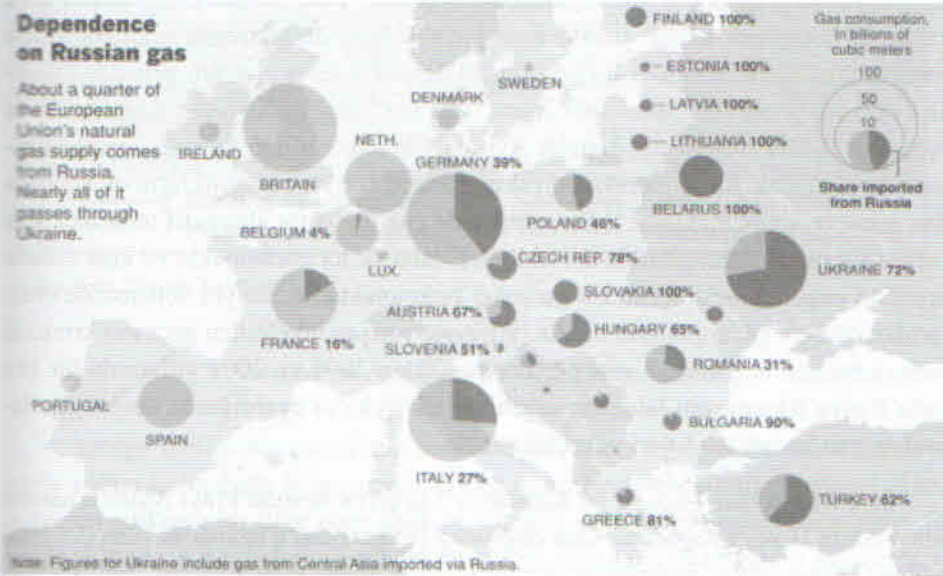
“Rusya eğer isterse Avrupa'nın enerji bağımlılığını bir silah olarak kullanabilir. Bu yüzden AB, en kısa zamanda Rusya'ya olan güven sorununu gidermek zorundadır. Avrupa tarafından Rusya'nın yapması gerektiği söylenen uzun bir liste var: petrol boru hatlarının farklı hatlarla bağlanması, yabancı şirketlere enerji sektöründe ihaleler verilmesi vb. Bunlar sadece enerji konusu ile ilgili olanlar. Rusya neden bu tür istekleri karşılamak ve tek taraflı olarak açılımlar yapmak zorundadır? Bu isteklerinin Medvedev tarafından gerçekleştirilmesini bekliyorlar. Bu talepler yerine getirilirse, Medvedev'in daha demokrat ve liberal bir lider olacağını dile getiriyorlar. Bizim için demokrat, ilk önce onu seçenlerin eğilimleri doğrultusunda hareket eden kişi demektir. AB ülkeleri bugün gaz ihtiyaçlarının %60'ını, petrol ihtiyacının ise %80'ini dışarıdan temin etmektedirler. Ve bu bağımlılığın Avrupa Komisyonu'nun tahminlerine göre 2030 yılında %80 ve %90 seviyelerine ulaşması beklenmektedir. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %75'i İslam ülkelerinde bulunmaktadır. Dünyanın en büyük doğalgaz rezervleri ise Rusya'dadır. Bu bakımdan AB, partnerini iyi seçmelidir.”³⁹

Avrupa Birliği içerisinde yaşanan çok seslilik, Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinin farklı politikaları tam da Kosaçev'in işaret ettiği noktadan kaynaklanmaktadır. İspanya, Fransa, İngiltere gibi Rusya'ya çok az ya da hiç bağımlılığı olmayan ülkelerin politikası haliyle yüzde yüz bağımlılığa sahip Baltık ülkelerinden farklı olacaktır. Hatta az bir süre önce ekonomik kriz yaşayarak borçlarını ödeyemeyen Yunanistan'ın AB'ye savurduğu tehditler, Aleksis Çipras'ın seçim zaferi ve ardından Kırım ilhakı sonrası uygulanan yaptırımlara rağmen Türk Akımı'nda Rusya'yla işbirliğine girişmesi enerji kartının dış politikadaki rolünü gözler önüne sermektedir. Görüldüğü gibi, Rusya'nın ihracattan elde ettiği gelirlere ihtiyacı düşünüldüğünde basit bir şekilde *karşılıklı bağımlılık* olarak tanımlanabilecek olan bu durum, taraflar arasında herhangi bir gerilim yaşandığında ise farklı bir hal almaktadır. Bir başka örnek ise Gül Devrimi ve Turuncu Devrim sonrası bu ülkelere sevk edilen doğalgazda fiyat artışına gidilmesidir.⁴⁰

³⁹ Halit Gülşen, “Rusya-AB Anlaşmazlığı ve Dış Politika Aracı Olarak Enerji”, *Euractiv*, 6 Şubat 2009.

⁴⁰ A.g.e.

Rus tarafı reddetse de karşı karşıya kalındığında Avrupa ülkelerinin Rusya konusunda farklı tutumlar benimsemesinde Rusya'ya enerji bağımlılığının etkisinin olmadığını iddia etmek oldukça zordur. Zira Avrupa ülkeleri tarafından 2014 yılında Kırım'ın ilhakına ciddi bir tepki verilememiştir. Ekonomik yaptırımlar benimsenmiş olsa da Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşması imzalamaya aşamasına gelen bir Doğu Avrupa ülkesinin toprak bütünlüğünü bozan bu açık müdahale bir oldubittiye gelmiştir. Şüphe yok ki bunda Avrupa ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılığı etkili olmuştur. Benzer şekilde Türkiye, Kırım'ın ilhakını tanımasa, Suriye'de Esad'ın gitmesi konusunda Rusya ile farklı düşünse ve hatta Kıbrıs ile ilgili sorun yaşasa da Putin 2014 sonunda Türkiye'ye gelmiştir. Erdoğan'ın bu konudaki şu sözleri iddiamızı destekler niteliktedir:

Kaynak: Michal Harmata and Virginijus Sinkevicius, "Gazprom vs. Chevron: A Battle of Titans over the Future of an Energy Island", *Beyond the EU*, July 19, 2013.

Şekil 4:

AB Ülkelerinde Rus Doğal Gazı Bağımlılığı

"Ne yazık ki Suriye konusunda Rusya ile hemfikir değiliz. Biz bu konuyu defalarca konuştuk ancak sadece zaman kaybettik. Rusya, Esad rejimini desteklemeye devam etmektedir. Bunun ötesinde, aramızdaki ekonomik ilişkiler mükemmel durumda."⁴¹

⁴¹ Semih İdiz, "Türk-Rus İlişkileri Anlaşmazlıklara Rağmen Yolunda", *Al Monitor*, 21 Kasım 2014.

Buradan anlaşılacağı üzere sanayisinin, elektrik üretiminin ve ısınma ihtiyacının büyük bölümünü doğalgaza, doğalgaz ithalatının da %65'ini Rusya'ya bağlamak Erdoğan'ı, Kırım'ın ilhaki, Suriye'de Esad üzerine anlaşmazlık gibi hayati sorunları görmezden gelerek Rusya ile iyi ilişkilerine öncelik vermeye itmektedir.⁴² Bu da ekonomik ilişkilerin ön planda olduğunu, enerji ve gaz konusunda Rusya ile ters düşmek istenmediğini göstermektedir.

Rusya, AB ve Türkiye Üçgeninde Enerji Güvenliği

Önce 2006 yılında Ukrayna daha sonra da 2007 yılında Belarus üzerinden geçen boru hatlarından sevk edilen doğalgaz akışının durdurulması üzerine doğan kriz, enerji güvenliği meselesini AB dış politika gündeminde ön sıraya taşımıştır. Rusya'nın ihraç ettiği gazın yaklaşık %80'inin Ukrayna üzerinden geçen boru hatlarıyla taşınması şüphe yok ki hem kaynak hem de güzergâh çeşitlendirmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Tekin ve Williams'a göre, AB'nin petrolde kendine yeterlilik oranı 1997'den 2007 yılına %24'ten %16'ya düşerken doğalgazda da %56'dan %40'a düşmüştür. Üstelik Avrupa Komisyonu'nun kaynak çeşitlendirilmesi konusundaki kararına rağmen yakın zamanda böyle bir çeşitliliğin oluşmasına dair umut bulunmamaktadır.⁴³ Bu sebeple de gaz ithalatını alternatif tedarikçi ülke yerine alternatif güzergâhlarla desteklemek daha akılcı görünmekte ve kısa vadede krizlerin engellenmesi açısından gerçekçi bulunmaktadır. Sovyet döneminde oluşturulan entegre güzergâhların bugün birbiriyle yarışan ülkelerden geçmesi krizlerin tekrarlanacağını garanti gibi görülebilir. Zaten 2008 ve 2009 yıllarında bir kez daha Rusya ödenmeyen faturalar sebebiyle Ukrayna'yı uyardığında devlet liderlerinden gazı kesme tehditleri yükselmiştir.⁴⁴

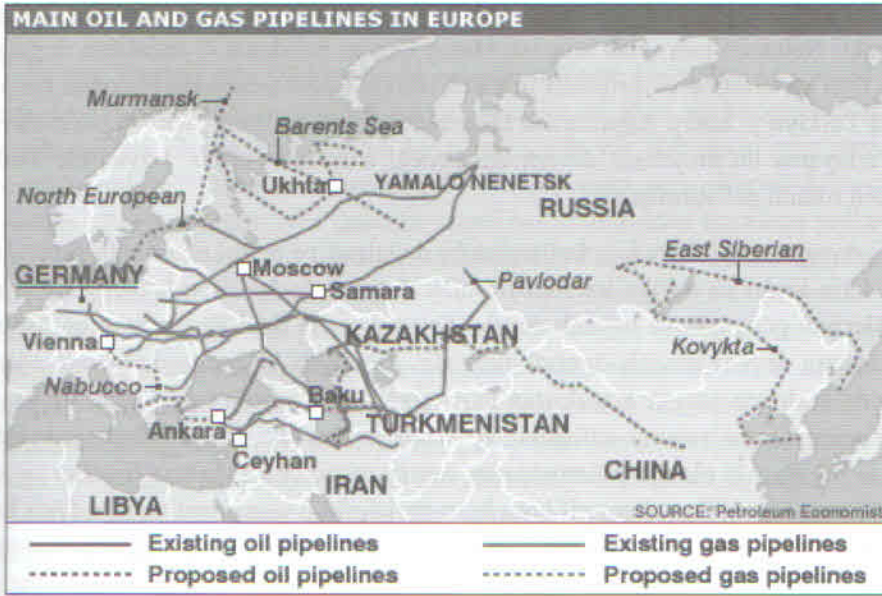
İşte Rusya'dan Türkiye'ye Karadeniz'i geçerek uzanan Mavi Akım'a paralel Mavi Akım II veya Karadeniz'den doğrudan Bulgaristan'a uzanacak olan (ve iptal edilen) Güney Akım projeleri bu krizleri aşmak üzere planlanmıştır. Baltık ülkeleri ve Polonya gibi Rusya karşısında konumlanmış olan ülkelerin yanı sıra şimdi Rusya ile derin kriz içerisinde olan Ukrayna'yı da bypass edecek olan bu hatlar Rusya'ya doğrudan Batı'ya ulaşma imkânı verecektir. Böylece hem transit ülkelerle uğraşmaktan kurtulacak hem de Nabucco veya TANAP gibi Avrupa'nın ihtiyacını

⁴² 33 milyar dolara varan ticaret hacmi, nükleer santral anlaşması ve milyonlarca Rus turistin ülkeyi ziyaret etmesi diğer etkenler olarak belirtilmelidir.

⁴³ Ali Tekin ve Paul A. Williams, *EU-Russia Relations and Turkey's Role as an Energy Corridor*, *Europe-AsiaStudies*, Vol. 61, No. 2, March 2009, s. 339-340.

⁴⁴ Simon Pirani, Jonathan Stern, Katja Yafimava, "The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment", *Oxford Institute for Energy Studies*, February 2009, NG 27.

karşılacak olan hatlarla yarışabilecek belki de bu hatların inşa çalışmalarını boşa çıkarabilecektir.

Kaynak: "Russia, KeyFacts", BBC.

Şekil 5:

Avrupa'da Ana Petrol ve Gaz Boru Hatları

Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacını karşılayacak doğalgaz ile petrol rezervlerinin yoğun bulunduğu bölgeler göz önüne alındığında ekonomik ve siyasi olarak nispeten istikrarlı bir ülke olan Türkiye ilk akla gelecek güzergâh olmaktadır. Bu şartlar altında AB ülkelerinin tercihi Rusya'ya alternatif güzergâhlar yaratmak ve tedarikçi ülkeleri artırmaktır. Böylelikle hem kaynağını artıracak hem de güzergâhlarını çoğaltabilecektir. Dünyanın kanıtlanmış doğalgaz ve petrol rezervlerinin %70'ine coğrafi olarak yakın bulunan Türkiye'nin önemi, diğer alternatiflerin 2006 Ukrayna, 2007 Belarus Krizi gibi gelişmelerle gözden düşmesi sonucu iyice artmaktadır. Nitekim Kırım'ın ilhakı sonrası Rusya'ya karşı yaptırımlar kabul eden Avrupa Birliği'nin sert tutumu ve projeye destek veren Avusturya, İtalya, Bulgaristan gibi ülkelerin yüz çevirmesi karşısında Rusya Güney Akım projesinden vazgeçtiğini ilan etmiştir.⁴⁵ Bu hatta alternatif olarak Türk Akımını ilan etmesi ise

⁴⁵ Güney Akım'ın iptali hakkında daha fazla bilgi için: "Pipe Down", *The Economist*, December 6 2014. <http://www.economist.com/news/europe/21635504-russias-cancellation-big-pipeline-has-taught-its-friends-lesson-pipe-down> Erişim: 17 Nisan 2015.

TANAP'ta imzaların atılmasından hemen öncesine denk gelerek Türkiye'nin enerji koridoru olma yolundaki adımları olarak görülebilir. 2020'de Avrupa'ya ilk gaz transferini gerçekleştirmeyi amaçlayan TANAP, Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmayı ve yılda 16 milyar m³ gaz⁴⁶ sevk etmeyi amaçlamaktadır. Brüksel destekli Nabucco'nun iptali sonrası, Hazar Denizi Şahdeniz II sahasının doğalgazını Batı'ya ulaştıracak projenin imza töreninde Cumhurbaşkanı Erdoğan bir kez daha Türkiye'yi enerji dağıtımında bölgenin dağıtım merkezi yapmak istediklerini tekrarlayarak bu projelerin devam ettirileceği sinyalini vermiş, böylelikle Türkiye'nin rolünü geliştirmiştir.⁴⁷

Avrupa ve Türkiye için kullanılabilir doğalgaz ve petrol rezerv alanlarını Hazar, Orta Doğu ve Afrika havzaları olmak üzere değerlendirecek olursak Avrupa ülkelerinin güzergâh ve kaynak çeşitlendirmesi yapsa dahi Rusya'ya olan bağımlılıklarının devam edeceği öngörülmektedir. Zira TANAP başarıyla devam ediyor olsa da Türkmen gazı ve Kazakistan'ın rezervleri hâlihazırda boru hatları ile Rusya üzerinden Avrupa'ya sevk edilmekte ve Rusya'nın bu eski Sovyet ülkelerinde ciddi siyasi bir ağırlığı olduğu bilinmektedir. Ayrıca, petrol ve doğalgaz fiyatları ne kadar artarsa bahsedilen alternatif boru hattı projelerinin inşası mali açıdan kârlı hale gelmektedir. Çünkü inşa maliyeti sabit iken petrol ve doğalgaz fiyatlarının artması projeyi uzun vadede karlı hale getirmektedir. Oysa son bir yıldır petrol fiyatları 120 dolardan 50 doların altına inmiş son günlerde yaşanan artışla yeniden 60 doları görmüştür. Dolayısıyla, yeni projelerin inşasını zora sokmuştur ki zaten Güney Akım projesinin aniden iptalinin altında yatan sebeplerin en önemlilerinden biri de ekonomik açıdan çok maliyetli olmasıdır.⁴⁸ Bu yüzden de enerji koridoru olma hedefini gerçekleştirmek için Türkiye, hem siyasi hem de ekonomik istikrar açısından bu alanda yatırım yapacak şirketleri cezbedici konumda olmalıdır. Avrupa Birliği ise Hazar Havzası, Orta Doğu ülkeleri ve Afrika şeklinde üçe ayırabileceğimiz tedarikçi bölgeleri iyi değerlendirmelidir. Daha gerçekçi olduğu açıkça görülen İran, Irak ve Mısır gibi ülkelerden yararlanmasının yanı sıra Hazar havzasındaki ülkelerden de Rusya'yı bypass ederek enerji ithalatını gerçekleştirmek için çaba sarf etmelidir.⁴⁹ İstikrarsızlaşan Ukrayna, Rusya'nın Kafkasya'daki etkinliği, Orta Doğu ülkelerindeki iç savaş ve Afrika'dan kurulacak bağlantıların daha maliyetli

⁴⁶ Avrupa Birliği'nin yıllık doğal gaz tüketiminin yakın gelecekte 700 milyar m³ olması beklenmektedir. **Kaynak:** J. Roberts, *The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues* (Brussels, Centre for European Policy Studies, 2004), ss. 3-4.

⁴⁷ "Turkey moves ahead with Azeri Pipeline as Russian Proposal Lags", *The Moscow Times*, 17 March 2015.

⁴⁸ "Pipe Down", *The Economist*, December 6 2014.

⁴⁹ Ali Tekin ve Paul A. Williams, *EU-Russia Relations and Turkey's Role as an Energy Corridor*, s. 352.

olması enerji koridoru olması açısından Türkiye'yi seçenekler arasında en üst sıraya çıkarmaktadır.

Enerji Bağımlılığına Kaya Gazı Çözümü mü?

Avrupa ülkeleri gibi Türkiye'yi de heyecanlandıran kaya gazı ve petrolü çıkarımı, kısaca yer altı katmanlarına sondaj yolu ile su, kum ve kimyasal madde zerk edilmesiyle oluşan çatlaklardan kaya içerisinde var olan gazı veya petrolü çıkarma işlemidir.⁵⁰ Daha da önemlisi ise ABD'nin kaya gazı çıkarımı konusunda yaptığı sürpriz atılımın ister istemez enerji bağımlılığında kurtulma yollarını deneyen ülkeleri harekete geçirmesidir. Aslında 1950'lerde de bilinen bu yöntem 1970 sonrasında ABD'li şirketlerin ticari üretime uygun teknolojik araştırmaları sonucunda gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. 1990-2010 arasında dünyada birincil enerji ihtiyacının %45 oranında artması ve enerjisinin büyük bölümünü ithal ediyor olması ABD'yi harekete geçirmiştir.⁵¹ Zira kaya gazı sadece ihtiyacın bir bölümünü karşılamakla kalmıyor aynı zamanda doğalgaz fiyatlarının da düşmesine imkân veriyordu. 2008 yılına gelindiğinde ABD'nin ithal ettiği doğalgazın fiyatı yarı yarıya (\$8/MMBtu'dan \$4/MMBtu'ya) düşmüştü ve toplam üretim içerisindeki payı 2000 yılında % 1,6'den 2012 yılında %34'e çıkarak 230 milyar m³'e ulaşmıştı.⁵² 2013 yılı itibarıyla de ürettiği petrol miktarı 1997 yılından beri ilk defa kaya petrolü sayesinde ithalatından daha fazla olmuştur. Hâlihazırda %50 veya daha fazla oranda enerji bağımlılığı olan Avrupa ülkeleri için ise bu gelişmeler mucize niteliğindedir.

Ancak Avrupa ülkeleri ve diğer dünya ülkelerinin bu gelişmeleri takip etmesinin önünde hem teknolojik hem de yasal engeller bulunmaktadır.⁵³ Kilometrelerce yer altına dikey ve sonra da yatay sondaj yapılarak elde edilen kaya gazı (ve petrolü) üretimi buna uygun teknolojiye ihtiyaç duymaktadır ve arazi kullanım yasalarının esnek olmadığı ülkelerde de problemlere yol açmaktadır. Türkiye'de Trakya ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde tespit edilen kaya gazı rezervlerinin 680 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Yıllık tüketimin 46 milyar m³ olduğu düşünüldüğünde 15 yıllık tüketime denk gelen bir rezerv olduğu görülmektedir. Diyarbakır'da açılan üç kuyu ve Trakya'da şirketlere lisans verilen yaklaşık 32 bin hektarlık alanda çalışmalar devam etmektedir.⁵⁴

⁵⁰ "How is Shale Gas Produced?", *The Department of Energy*, http://energy.gov/sites/prod/files/2013/04/f0/how_is_shale_gas_produced.pdf Erişim: 1 Mayıs 2015.

⁵¹ Cüneyt Kazoğlu, "Kaya Gazı ve Petrolünün Geleceği", *BBC Türkçe*, 29 Haziran 2013.

⁵² Türkiye'nin Rusya'dan aldığı gazın \$12/MMBtu, İran'dan aldığı gazın ise \$14/MMBtu olduğu düşünüldüğünde önemi çok daha açıklık kazanmaktadır.

⁵³ 2012 yılında dünyada açılan 49 bin kuyunun 45 bini ABD'de bulunmaktadır.

⁵⁴ "Türkiye'yi Bekleyen Yeni Tehlike: Kaya Gazı" *Radikal*, 9 Mart 2015.

Tablo 1:

Ülkelerin Teknik Olarak Yeniden Kazanılabilir Kaya Gazı Rezervleri

Ülke	Rezerv	Ülke	Rezerv
Çin	1275	Ukrayna	42
ABD	862	İsveç	41
Arjantin	774	İngiltere	20
Polonya	187	Türkiye	15
Fransa	180	Almanya	8
Norveç	83	Litvanya	4

Kaynak: "World Shale Gas Resources in Trillion/Cubicfeet", <http://geology.com/energy/world-shale-gas/>

Avrupa ülkeleri kaya gazında başarılı sayılamayacak düzeydedir. Polonya tespit edilen Avrupa'daki en zengin rezervleri ile bu alanda atılım yapmak istemiş ancak başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Zira hem ülkenin yasal mevzuatı yerel şirketlerle birlikte çalışmak gibi ABD'li yatırımcıların istemediği şartlar barındırmaktadır; hem de Exxon yöneticisi Rex Tillerson'un belirttiği gibi ABD'de uyguladıkları teknoloji Polonya coğrafyasında işe yaramamaktadır.⁵⁵ Avrupa'da bu atılımın gerçekleşmemesinin diğer nedenleri de bu yöntemin çevreye vereceği düşünülen zararlar ve bunun yarattığı kamuoyu tepkisidir. Fransa hâlihazırda hidrolik kırılma yöntemlerini kimyasalların yeraltı sularına vereceği zararlar gerekçesiyle yasaklarken Almanya, Romanya ve Bulgaristan'da ise aramalara ara verilmiştir. Çevre mevzuatının daha katı olması ve yer sarsıntıları ihtimali de Avrupa'da kaya gazı ve petrolü çıkarımının yol açabileceği zararlar arasında yer almaktadır. Piyasayı etkileyecek miktarda üretime ancak 2020'de ulaşılabilmesi beklenen bu yeni enerji türünün piyasa şartları gereği ABD'deki kadar fiyatları etkileyeceğinin de garantisi yoktur. Bu sebeplerle ABD'deki başarısı heyecan yaratan kaya gazı Avrupa ve Türkiye'de henüz piyasayı etkileyecek başarıya ulaşamamakla birlikte yakın zamanda bu beklentinin gerçekleşebilmesi de zor görünmektedir.

Sonuç

Dünya nüfusunun giderek artması, sanayinin ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak enerji tüketimi hızla artmaktadır. Gün geçtikçe artan enerji ihtiyacı, en yaygın enerji kaynağı olarak kullanılan petrol ve doğal gazın ekonomik ve stratejik değerinin artmasına neden olmaktadır. Küresel çapta yaşanan gelişmeler enerji fiyatlarının artmasına neden olurken ülkeler arası rekabeti de doğrudan etkiler ko-

⁵⁵ Richard Anderson, "Kaya Gazı Üretimi Her Ülkede Uygulanabilir mi?", *BBC Türkçe*, 7 Nisan 2014.

gelmiştir. Örneğin Avrupa Birliği gibi tüketici ülkelerde enerji konusu ekonomik sorunlara neden olurken, özellikle Rusya Federasyonu gibi enerji zengini ülkeler açısından bir ulusal çıkar meselesi haline gelmektedir.

Soğuk Savaş sırasındaki ideoloji ve askeri rekabet üzerine şekillenen ilişkiler, Soğuk Savaşın ardından yerini ekonomik temellere dayalı ilişkiler haline getirmiştir. Rusya özellikle Soğuk Savaş sonrası serbest piyasaya geçiş süresinde ülke ekonomisinin doğal kaynaklara olan bağımlılığı nedeniyle de enerji politikalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Vladimir Putin'in 2000 yılında Rusya Federasyonu'nun seçilmiş ikinci başkanı olmasıyla birlikte Rusya'da değişim ve yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu süreçte Rusya'nın enerji kartını diğer ülkelerle yaptığı müzakerelerde, ikili ticaret anlaşmalarından sınır sorunlarına kadar etkin bir unsur olarak kullandığı gözlenmektedir.

Bu noktada doğalgaz krizlerinin yaşandığı günümüzde Avrupa'nın Rus doğalgazına bağımlılığı ve Rusya'nın bunu bir dış politika aracı olarak kullandığı hissedilmektedir. Fakat bununla birlikte bu etkileşimin ve bağımlılığın karşılıklı olduğunu düşünenlerde mevcuttur. Hatta doğal gaz ithalatçısı Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığından ziyade, Rusya'nın Avrupa'ya olan bağımlılığından söz eden bir takım görüşler söz konusudur. Bu anlamda Rusya'nın en önemli müşterileri AB üyeleri olduğu düşünüldüğünde Rusya'nın ihtiyaç duyduğu dövizin stratejik kaynağı olarak AB görülmektedir. Dolayısıyla AB, Rusya'nın ihraç ettiği doğalgaz ve petrole daha fazla ihtiyaç duyuyor ve gelecekte ihtiyaç duyacaksa, Rusya'nın kendisi de, aynı düzeyde artan enerji kaynakları ihracatını engelsiz gerçekleştirmeye ihtiyaç duyacaktır. Bu ilişkiyi karşılıklı nitelendirmek gerekebilir.

Rusya gibi geleneksel aktörlerin belirleyiciliğinde, ana tüketici AB ile oyuna girmeye çalışan Azerbaycan, İran gibi unsurlar arasında Türkiye ve Ukrayna gibi geçiş ülkelerinin konumları öne çıktığını söylemek gerekmektedir. Türkiye gibi hızla büyüyen ekonomiye sahip ülkeler enerjiye yönelik artan ihtiyaçlarının yanı sıra coğrafi konumları nedeniyle de geçiş(transit) ülkesi olarak dikkat çekmektedirler. Türkiye'nin 2000'li yıllarda hızla artan enerji ihtiyacı, Putin yönetimindeki Rusya'nın da başta doğalgaz olmak üzere enerji kaynaklarının ihracını dış politikada bir öncelik olarak görmesiyle birleşerek, iki tarafı ortak çıkarlar etrafında birleştirmiştir. Enerji denklemleri ve Batı'nın Rusya ile iyi geçinme mecburiyetinde olması Türkiye'yi Rusya ile ilişkilerinde özel bir konuma getirdiğini düşünenler, ilişkilerin uluslararası enerji şirketlerinin çıkar algılamaları ve büyük aktörlerin tercihleri doğrultusunda yeniden şekilleneceğini düşünmektedir.⁵⁶

⁵⁶ Mitat Çelikpala, "Enerji Alanında Rekabet Yeniden Hareketleniyor: Türkiye Merkezli Gelişmelere Genel Bir Bakış", *Orta Doğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 41, 2012.

Yaşanan tüm bu karşılıklı bağımlılığı, Rusya'nın elindeki enerjiyi bir dış politika silahı olarak kullanabilme kapasitesini bertaraf etmek için yeni çözüm arayışları devam etmektedir. Bu arayışların başında yer altı katmanlarına yatay sondaj metodu ile su, kum ve kimyasal madde zerk edilmesiyle oluşan çatlaklardan kaya içerisinde var olan gazı veya petrolü çıkarma işlemi olan kaya gazı gelmektedir. Bu yöntem neredeyse hiç enerji kaynağı olmayan Avrupa ülkeleri arasında ciddi bir ilgi odağı haline gelerek Avrupa'nın hem daha ucuz hem de daha temiz bir enerjiye ulaşmasına olanak verecek bir durum. Bununla birlikte Avrupalı devletlerin birçoğu kaya gazı araştırmalarını geliştirerek, AB'nin uzun süredir devam eden Rus gazına bağımlılığını sonlandırmayı da amaçlamaktadırlar. Tüm bu olumlu beklentilere rağmen kaya gazı AB devletleri ve kamuoyları arasında çevreye verecek olumsuz etkileri açısından tartışılmaktadır. Bu sebeple uluslararası enerji politikalarında kaya gazına bağlı olarak bir paradigma değişiminin olup olmayacağını söylemek için henüz erkendir.

Kaynakça

- Anderson, Richard. "Kaya Gazı Üretimi Her Ülkede Uygulanabilir mi?", *BBC Türkçe*, 7 Nisan 2014.
- Argun, Başkan. *European Union-Russian Federation Energy Trade Relationship: A Partial Regime Formation Process (1991-2008)*, Doktora Tezi (2011), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
- Bayraç, H. Naci. "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), Haziran 2009.
- Bireselioğlu, Mehmet Efe. "NATO'nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye'nin Olası Konumu", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 9, No: 34 (Yaz 2012); içinde: Mitat Çelikpala, *Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013)
- Bovt, George. "Who Will Win The New ColdWar?", *The Moscow Times*, 31 Mart 2015.
- Chun, Hongchan. *Russia's Energy Diplomacy toward Europe and Northeast Asia: A Comparative Study*, *Asia Eur J* (2009) 7: 327-343, DOI 10.1007/s10308-008-0206-y.
- Çelikpala, Mitat. "Enerji Alanında Rekabet Yeniden Hareketleniyor: Türkiye Merkezli Gelişmelere Genel Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 41, 2012.
- Desai, Padma. "Putin's Russia", *Foreign Affairs*, May/June 2008 Issue, Vol. 87, No: 3.
- "Dünya Enerji Görünümü", *T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, Sayı 93, 11-18 Ağustos 2014.
- "Energy Strategy of Russia: For the Period up to 2030", Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Moskova, 2010. [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) Erişim: 9 Nisan 2015.

- Esakova, N.** The Development of the Energy Security Regime between Russia and Europe, *European Energy Security*, DOI 10.1007/978-3-531-19201-7_3, VS Verlag für Sozialwissenschaften | Springer Fachmedien Wiesbaden, 2012, ss. 135-267.
- Goldman, Marshall I.** *Petrostate: Putin, Power, and the New Russia* (New York: Oxford University Press, 2008)
- Gülşen, Halit.** "Rusya-AB Anlaşmazlığı ve Dış Politika Aracı Olarak Enerji", *Euractiv*, 6 Şubat 2009.
- Harmata, Michal** and Virginijus Sinkevicius, "Gazprom vs. Chevron: A Battle of Titans over the Future of an Energy Island", *Beyond the EU*, July 19, 2013.
- "History of Rosneft", s. 1. <http://www.rosneft.com/printable/about/history/> Erişim: 12 Nisan 2015.
- "How is Shale Gas Produced?", *The Department of Energy*, http://energy.gov/sites/prod/files/2013/04/f0/how_is_shale_gas_produced.pdf Erişim: 1 Mayıs 2015.
- İfz, Semih.** "Türk-Rus İlişkileri Anlaşmazlıklara Rağmen Yolunda", *Al Monitor*, 21 Kasım 2014.
- Kaya, İslam Safa.** Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği, Uluslararası Enerji Hukuku Sempozyumu'nda sunulan bildiri, 11-12 Mayıs 2012.
- Kazokoğlu, Cüneyt.** "Kaya Gazı ve Petrolünün Geleceği", *BBC Türkçe*, 29 Haziran 2013.
- Kısacık, Sina.** "1990 ve 2000'li Yıllarda Rus Dış Politikasında Temel Eğilimler", *Politika Akademisi*, 25 Ağustos 2012, s. 2. <http://politikaakademisi.org/1990-ve-2000li-yillarda-rus-dis-politikasinda-temel-egilimler/> Erişim: 13 Nisan 2015.
- Kotz, David M. ve Fred Weir,** *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya* (İstanbul: Kalkedon, 2012)
- Petrov, Nikolai.** From Managed Democracy to Sovereign Democracy", *Center for Political-Geographic Research*, PONARS Policy Memo. 396, December 2005.
- "Pipe Down", *The Economist*, December 6 2014.
- Pirani, Simon, Jonathan Stern and Katja Yafimava,** "The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment", *Oxford Institute for Energy Studies*, February 2009, NG 27.
- Porfiriev, B. N.** New Global Trends in Energy Power Development-Challenges and Risks for the Russia Integration into the World Economy, ISSN 1075_7007, *Studies on Russian Economic Development*, 2015, Vol. 26, No. 1, pp. 32-36.
- Roberts, J.** *The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues* (Brussels, Centre for European Policy Studies, 2004)
- "Russia: GDP percapita, 1989-2015", <http://www.tradingeconomics.com/russia/gdp-per-capita> Erişim: 30 Nisan 2015.
- Sağlam, Mühdan.** *Gazprom'un Rusyası: Rusya'da Devletin Dönüşümü* (Ankara: Siyasal, 2014)

- Sevastyanov, Sergey. The More Assertive and Pragmatic New Energy Policy in Putin's Russia: Security Implications for Northeast Asia, East Asia (2008) 25.35-55. DOI 10.1007/s12140-008-9040-5.
- Sevim, Cenk. Küresel Enerji Politikaları ve Yeni Enerji Düzeni, Türkiye 12. Enerji Kongresi 2012, Ankara, Türkiye.
- Şahin, Kenan. "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G8 Başkanlığı", T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı XX.
- Tekin, Ali ve Paul A. Williams, EU-Russia Relations and Turkey's Role as an Energy Corridor, *Europe-Asia Studies*, Vol. 61, No. 2, March 2009, 337-356.
- "Turkey moves ahead with Azeri Pipeline as Russian Proposal Lags", *The Moscow Times*, 17 March 2015.
- "Türkiye Büyümede Vites Küçülttü", *Milliyet Blog*, 8 Ekim 2014.
- "Türkiye'yi Bekleyen Yeni Tehlike: Kaya Gazı" *Radikal*, 9 Mart 2015.
- Uğurlu, Ö. Andaç. *Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları* (Örgün Yayınevi: İstanbul, 2009)
- US Energy Information Administration, "Overview Data for Russia, 30 May 2013", <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=rs#pet> Erişim: 7 Nisan 2015.
- US Energy Information Administration, "Russia: Country Report", March 2014: <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf> Erişim: 1 Nisan 2015.
- Vatansever, Adnan. "Russia's Oil Exports: Economic Rationale versus Strategic Gains" *Energy and Climate Program*, No: 116, (December 2010).